

התמונות הנעות של נאוה צוקרמן

המנהלת האומנותית של תיאטרון תמונע בתל אביב על הדרך שלה לתיאטרון ועל הבימוי של Hamletmachine מאת היינר מילר

"אנחנו רצינו לעשות את המחזה של היינר מילר, אבל שייקספיר לא עזב אותנו", מסביר גיל אלון על הבמה של תיאטרון "תמונע" לפני שהוא נכנס לתפקיד של המלט. שוב ושוב מעיינים השחקנים בשני ספרי הטקסטים במהלך המופע, הדרמה של שקספיר על ההתפוררות של משפחת המלוכה הדנית המושחתת ו Hamletmachine של היינר מילר, הרקוויאם שלו בן תשעת העמודים על הקומוניזם. הם מחפשים את התפקיד שלהם במחזה ולא תמיד מוצאים את התשובה בטקסט. ההפקה התל אביבית של נאוה צוקרמן הינה היברידית, המלט / Hamletmachine, שבה הדמויות מתקוממות לא רק נגד המערכת, אלא לפעמים גם נגד הטקסטים שהוקצו להן. לאחר המהפכה הולכים לאכול. חברי האנסמבל מגיעים יחדיו לשולחן, חמשת השחקנים והשחקניות יוצקים מתוך הסיר המהביל ומחלקים את המרק לקהל. זהו רגע של רוגע אחרי כמעט שעה וחצי של מתח גבוה, שבו הכל מתמקד בסיר הגדול, בחלוקת הצלחות והסכו"ם. התשישות המשותפת כמו אחרי חגיגה משפחתית. הגבולות בין הבמה לבין הקהל מתמוססו.

"אנשים תמיד אוכלים בהפקות שלי", אומרת נאוה צוקרמן, מנהלת המחזה והמנהלת האמנותית של תיאטרון תמונע. " בכל אחת מהמחזות אותם אני מעלה תמיד מופיעים אוכל או שמלת כלה. גם הם תמיד נמצא שם. אולם אני ממש מבינה את זה רק כאשר המחזה עולה ואני חושבת לעצמי: מה? שוב שמלת כלה? נראה שזה חזק ממני. אני מתייחסת גם לזוגות, גברים ונשים, חברות והקשר בין הפרט לחברה. ומתחת להכל עולה תמיד השאלה של הבחירה. כמה חופש בחירה יש לנו באמת, או האם יש מעל לכל משהו שמוביל אותנו? "

האישי הוא פוליטי

היינר מילר כתב את Hamletmachine במסגרת תרגום של המלט מאת ויליאם שייקספיר. הטרגדיה שלו על הנסיך של דנמרק מעלה את השאלה של האפשרות של פעולה נכונה שיכולה להשפיע על מהלך האירועים. חוקר התיאטרון הפולני איאן קוט דיבר פעם על המנגנון הגדול בהקשר לטרגדיות של שיקספירין, כלומר, גלגל ההיסטוריה שממשיך להסתובב, בלי שמשוה משתנה. גם המלט כתוב ברוח זו. בסוף המחזה תופס פורטינברס את השלטון ונדמה כי בכל 6000 השורות הארוכות של הדרמה לא היה כלום, לא קרה כלום. שייקספיר אמנם כותב את היצירה שלו בתקופה שבה הפרט האוטונומי האינדיבידואלי ממש מהולל, אולם הוא מעלה קונספט נגדי פסימי. היצירה Hamletmachine מורכבת מחמש תמונות, כמו המחזה המלט אשר מורכב מחמש מערכות, שבהן היינר מילר מעביר את המצב של המלט למצב של השמאל האירופי, אשר עלה על מנת לשנות את העולם. המסקנה שלו מפוכחת כמו המסקנה של שייקספיר. האמונה על פעולה שונה, אשר הטרגדיה הקלאסית מבוססת עליה, נמוגה בשנת 1978 כאשר מילר כתב את Hamletmachine, והפכה לזעם חסר אונים נגד עצמו ולמודעות לחוסר אונים שלו עצמו. גם נאוה צוקרמן מכירה את חוסר האונים הזה, את הסכנה לאבד את האמונה באידיאלים של עצמך לנוכח שינויים פוליטיים וחברתיים. "אם בוחנים על המצב העולמי הנוכחי, זה נראה כאילו אנחנו נעים לאחור. קומץ אנשים מחזיקים בכוח הפוליטי בידיים שלהם. אני מבינה את האנשים התוהים, השואלים מה אנחנו כבר יכולים לעשות?" "לעתים קרובות מאשימים את המלט כי הוא מסתמך על טירוף, וכך הוא בורח מאחריות." אני לא מאמינה בטירוף של המלט. כאשר אתה רגיש לעולם, אי אפשר שלא להרגיש כאילו אתה משתגע מדי פעם. נורא קל לתייג את הרגישות הזאת כטירוף. אנשים רבים מגינים על עצמם על ידי הדחקה של הרגשות שלהם על מנת שיוכלו לתפקד בעולם באופן כלשהו. ב Hamletmachine שלי, כל הדמויות נותנות לרגשות שלהם להשתחרר. אלו הם קולות של אנשים שנמחצו תחת אי צדק ושקר. אם נרשה זאת, באופן אוטומטי עולה השאלה עד כמה אנחנו עצמנו אחראים למה שקורה בעולם. על הבמה עונה אופליה: "כל העניינים - שלך, שלנו, שלהם - הם עניינים פוליטיים". זה מזכיר את האפוריזמים של האמנית האמריקנית ג'ני הולצר "The personal is political" - האישי הוא פוליטי. והרציו מסכים איתה: להיות או לא להיות, כמו כל דבר בחיים, זו שאלה פוליטית."

הילדה מיד אליהו

מאז שהיא יכולה לחשוב, מעסיקות את נאוה צוקרמן השאלות על חופש ההחלטות ועל השליטה על החיים האישיים. ההחלטות האישיות שלה הביאו אותה לכאן, לתיאטרון תמונע, אותו היא הקימה בשנות ה-80 יחד עם מיכאל צוקרמן ואילן רוזנטל. אבל הכל התחיל הרבה קודם לכן: ביד אליהו, כפר בפאתי תל אביב שבו נולדה נאוה צוקרמן. כבר בגיל חמש היא מתחילה לארגן מופעי מחול לעצמה ולילדי השכונה, כאשר ההורים נמצאים בעבודה. את התלבשות היא מכינה בעצמה, מחומרים אותם היא מקבלת מקרובי משפחה או מנייר. "בעיקרון דבר לא השתנה בעבודה שלי עד עצם היום הזה. כאשר אנשים מתארים אותי למנהלת אומנותית, זה מפחיד אותי כל פעם מחדש. אני נאוה, הילדה מיד אליהו! אמא שלי תמיד אומרת לי, "את עדיין עושה בדיוק את אותן השטויות שעשית אז." לאחר סיום הלימודים שרתה נאוה צוקרמן בצבא, שירות אשר בישראל חובה גם לנשים, אולם גם לשם היא לקחה איתה את המחול, ארגנה מסיבות, דאגה לדקורציה וערכה חזרות לריקודים. "תמיד חיפשתי דרכים לתת לאמנות שלי לזרום לתוך כל מה שאני עושה. בתור ילדה רקדתי עם ילדי השכונה ובצבא זה היה אותו הדבר. במובן מסוים, זה הציל אותי."

לאחר השירות הצבאי היא מתקבלת לאוניברסיטת תל אביב ולומדת ספרות ותיאטרון – מקצועות אשר ניתן ללמד גם בבתי ספר. "דעתם של ההורים שלי תמיד היתה, ריקוד זה תחביב יפה, אבל את

צריכה ללמוד משהו רציני יותר, את צריכה להרוויח כסף. דווקא לימודי הספרות לימדו אותי יותר ממה שיכולתי לדמיין אי פעם. אני תמיד חשבתי שכאשר אני רוקדת, הצופים מבינים מה שאני רוצה להגיד באופן אוטומטי. אני עדיין היתי צריכה ללמוד להתמודד עם המילים. היא החלה לכתוב, פרסמה את ספר השירה האשה שבפנים.

"אני מאמינה כי הכאב אותו חוות הנשים לגבי העולם הינו שונה במהותו מהכאב של הגברים. הוא קלסטרופובי יותר. הסבל של אופליה וגרטרוד הינו שונה מזה של המלט. הנשיות נקשרת תמיד באימהות, באחריות, וזה גורם לציפיות להיות שונות. בהפקה שלי, גרטרוד היא ארכיטיפ של אם, המארכת, שמרגישה מחויבת לציבור, ובו בזמן היא תמיד עסוקה בהגנה על משפחתה מפני העולם החיצון. אבל היא לא מקבלת תודה על כך - להיפך, הכעס של המלט מכוון תמיד נגד המקור של העולם שלו, כלפי האם. ואפילו אופליה עצמה משוכנעת כי מקור הסבל בעולם הינו בגוף האישה. במקביל היא חושדת כי הסבל שלה קשור בתפיסה המוטעית שיש לנשים. שוב ושוב נתתי לאופליה טקסטים אשר אינם מופיעים לא אצל שייקספיר ולא אצל מולר. המלט מציין בפנייה כי הדמויות הנשיות בשייקספיר נועדו לתמיכה בתפקידים הגבריים. "לשייקספיר אין מושג מנשים", עונה אופליה. אולם היא עדיין לא מצאה את מקומה בעולם."

שמלת כלה חלופית

לאחר הלימודים צוקרמן עצמה נמצאת במסע חיפוש – היא תדע מה היא מחפשת רק כאשר היא תתקל בזה: "זה היה בשנות ה-70 המאוחרות", היא נזכרת, "אני סיירתי באזור בתל אביב מסביב לרחובות בן יהודה ונורדאו. מישהו סיפר לי כי שם ישנם הרבה מבנים ריקים. אני עברתי דרך הגנים, הצצתי מבעד לחלונות, ובסופו של דבר גיליתי את המבנה הגדול הזה עם מספר טלפון דבוק לדלת. אני התקשרתי וסיכמתי עם הבעלים, אשר כמעט ולא רצו כסף, כי אני אשתמש במבנה כסטודיו לריקודים, מלבד יום אחד בחודש שבו הקשישים הגיעו לשם על מנת לשחק שש-בש. כך זה התחיל. תחילה עבדתי עם ילדים והתחלתי לפתח שפה משלי בסטודיו. שפה זו המורכבת ממחול, מילים ותיאטרון תקבל בקרוב שם משלה.

אולם לפני כן אלו החיים הפרטיים של נאוה צוקרמן אשר עבורם היא צריכה למצוא פורמט. בגיל 22 היא נישאת למיכאל צוקרמן. מספר ימים לפני החתונה באות לה הספקות, אולם ההזמנות ל 700 אורחים כבר מזמן נשלחו. "אנחנו לא יכולנו לאכזב את כל האנשים האלה, לכן החלטנו פשוט להמשיך עם זה." למחאה הפנימית שלה נגד הטקס היא מוצאת ביטוי סמלי: במקום לתפור שמלת כלה, היא לובשת שמלה מיד שנייה – אותה היא החליפה בשוק הפשפשים ביפו בתמורה לשיר אותו היא כתבה בעצמה. "אמא שלי כמעט התעלפה. זה כל מה שיכולתי לעשות באותו רגע." אולם הקריאה שצוקרמן חייבת תהיה להיענות לה תהיה בקרוב חזקה אף יותר. "אני הלכתי למיכאל והסברתי לו איך אני מרגישה, שיש שם משהו שאני צריכה למצוא - לבד. את הקול הפנימי האישי שלי. שאני צריכה לגדול כאדם, בלי קשר לכל מה שמוכר לי." היא עוזבת את ביתם המשותף, מונעת אך ורק מהאמונה האישית כי שם בחוץ קיים משהו שרק מחכה שהיא תגלה אותו. "אני חייתי חיים סוערים. אני חוויתי פרידות וגידלתי ילדים שלא היו שלי ואני התחלתי להבין כי התנועות הזאת לבדה כבר לא מספיקה עבורי. אני חיפשתי צורת ביטוי אחרת. אני התחלתי לכתוב טקסטים אשר הביעו את התיאטרון כפי שאני התחלתי להבין אותו: כיחידה של תנועה, גוף ומילים."

הבנה זו הפכה לקו מנחה בעבודה בסטודיו בבן יהודה, שבו הונחה אבן פינה למה יהפוך לימים תיאטרון תמונע. "בהתחלה עבדתי בעיקר עם ילדים. שוב המצאתי משהו מכלום: מכיוון שלא היה לי כסף עבדתי עם צבעים ותלבושות אותם הבאתי מהבית. לי היה חשוב שהילדים יבינו כי לא מדובר במי שיודע יותר או מי הרקדן הטוב או הגרוע יותר. אם אתה מרשה לעצמך בכוונה עדינה להיות בתוך הרגע, היצירתיות מתפרצת באופן אוטומטי. בדיוק כמו שאני עדיין מחוברת אל הילדה הקטנה שבי שפשוט רוצה לרקוד. לשם כך רציתי ליצור מקום. הסטודיו היה מקום פתוח לכל אחד: ציירים, אנשי תיאטרון, רקדנים, פסיכולוגים. החלום שלי היה להפגיש בין אנשים אשר רוצים ליצור משהו ביחד. המפתח היה תמיד בחוץ על אדן החלון, כל אחד יכול להיכנס על מנת לעבוד. הכלל היחיד שלי היה: תנקו אחריכם אחרי שתסיימו". הסטודיו הופך מהר מאוד למרכז של אנשים יצירתיים מתל אביב, לסוד פנימי – שכן אין לו שם, אין שום שלטים המובילים אליו- ואשר עד מהרה כולם יודעים עליו.

גבר חדש נכנס לחייה של נאוה צוקרמן: אילן רוזנטל. הם הופכים לזוג וגם לשותפים יצירתיים. מיכאל צוקרמן, אשר נאוה מעולם לא ניתקה את הקשר איתו, מצטרף אליהם. גם לאחר סיום הנשואים שלהם, הם לא איבדו קשר וכעת, עם קצת מרחק, הם יכולים להרים את החוטים אשר חיברו ביניהם בעבר כדי ליצור ידידות חדשה ולחלוק את התשוקה שלהם לעבודת התיאטרון. כיום כולם מתגוררים באותו בניין. לכל אחד יש את המפתח לדירתו של השני. "אני זקוקה למשפחה ולחברים מסביבי. אני יכולה להיות פראית מאוד, אבל אני זקוקה לבסיס זה אשר מחזיר אותי לקרקע. לפיכך, הסיפור של המלט הינו עבורי גם הסיפור של משפחה. כמובן שזה גם סיפור פוליטי, אבל אותי מעניין בסיפור, מה קורה כאשר אנשים מבינים כי הם עצמם ממלאים תפקיד במערכת אשר חונקת אותם וכיצד זה משפיע עד לפרט הקטן ביותר על מערכות היחסים ביניהם".

תמונות נעות

עבודת התיאטרון הראשונה עם סטודנטים ותיקים נולדה ב 1981 בסטודיו "בן יהודה" תחת השם "תמו-נע" - משחק מילים בעברית לתמונה והתנועה. "כל אחד מהשחקנים עבד עם תמונה אותה הוא הביא מתוך אלבום המשפחה שלו, כמעט ולא היה טקסט. אני הגשתי את העבודה לפסטיבל עכו, הפסטיבל הגדול ביותר בישראל לתיאטרון רחוב. הם השיבו לי כי הם מצאו את הביצועים מאוד מעניינים אבל הם לא יכולים להכיל אותם בתחרות של הפסטיבל. אנחנו הוזמנו בכל זאת להעלות את תמונע כמופע אורח והוא הפך ללהיט הפתעה של הפסטיבל. אני הגעתי לשם בערב המופע והופתעתי על ידי אילן ומיכאל אשר תלו בכל מקום פוסטרים עם המילה "תמונע". מכאן ואילך אנחנו הופענו רק תחת שם זה." עם פסטיבל עכו באה פריצת הדרך אשר נאוה צוקרמן ושני שותפיה לא צפו מראש: הזמנות למופעי אורח הגיעו מכל הארץ. "אני זוכרת כיצד ישבתי במטבח ובכיתי בכי מרורים. אחד התלמידים שלי שאל אותי "את לא מאושרת?" ואני עניתי "לא, כי עכשיו אני מרגישה מחויבת".

היצירה הבאה – תשתו קפה – הינה המשך להצלחה זו. פריצת דרך נוספת הינה - חמש צעקות – המבוססת על הטקסט של מילאן קונדרה. בשנת 1986 נוסעת קבוצת התיאטרון הקטנה לסקוטלנד, על מנת להעלות את המופע בפסטיבל אדינבורו. "אנחנו שכרנו דירה קטנה תמורת מעט כסף והעלנו את המופע. בימי ראשון ישבו שבעה אנשים בקהל. ביום האחרון של הפסטיבל, הקהל עמד בתור לאורך של שישה בלוקים, וביניהם המפיק האמריקאי פיליפ ארנולד. הוא שאל אותנו אם אנחנו רוצים להופיע בתיאטרון שלו בבולטימור. אז אנחנו נסענו לאמריקה. אנחנו הופענו בכל מקום: ניו יורק, וושינגטון, פילדלפיה". במשך 15 שנים נמצאת נאוה צוקרמן בסיבוב הופעות עם הקבוצה שלה והיא עצמה מקבלת כל העת הזמנות בארץ ומחול"ל, לנהל סדנאות ולהפיק מופעים. שחקנים מכל העולם מגיעים לישראל על מנת לעבוד איתה ברחוב בן יהודה. הסטודיו כבר מזמן הפך לקטן מדי.

התמונות המוצגות כאן נלקחו מתוך המופע Hamletmachine בתיאטרון תמונע בתל אביב, מתוך הקלטת וידאו. מופע הבכורה של קרפלד יעלה ב 7 בדצמבר 2018 על מנת הסטודיו במפעל Heeder.

בשנת 1999 מוצא תיאטרון תמונע בית קבוע ברחוב שונצינו בדרום תל אביב, אזור מלא מוסכים. בינתיים נולדה בתה מאי, בתה של נאוה צוקרמן ושל אילן רוזנטל. "לאחר שילדתי את מאי, היה לי ברור כי אני לא רוצה להיות יותר בדרכים. אם לא היה לי אותה, סביר להניח כי עדיין הייתי כל הזמן בדרכים. אולם החוזק שלי נמצא כאן, במקום המוכר לי ובשפה זו. אני מרגישה מחוברת לכל דבר, לריחות, לצבעים, לחברים שלי ולמשפחה שלי". הטיפ הגיע מאמן חבר: "אני סיפרתי לו שאני מחפשת מבנים, והוא לקח אותי והציג אותי לבעלים של אחד המוסכים. ידעתי מיד שזה הדבר הנכון. ראיתי הכל לנגד עיניי: כאן יהיה קיר, וכאן יהיה הבר... יחד עם חברים התחלנו את השיפוץ. תיאטרון תמונע נוצר מכל מה שלמדתי בדרך. כעת זהו מרכז תרבות אשר שינה לחלוטין את הנוף האמנותי בישראל. "התמונע הינו כיום תיאטרון הרחוב הגדול והחשוב ביותר בישראל והוא עדיין מנהל על ידי השלישייה אשר היתה קיימת מהתחלה: מיכאל צוקרמן ואילן רוזנטל, המשמשים כיו"ר וכמפיקים של הארגון ונאוה צוקרמן, המנהלת האמנותית וכוח המניע של האנסמבל, הנערצת על ידי הקהל כקדושה.

המופע שלה Hamletmachine מאפשר לנחש איזו השפעה יש לה על האנשים סביבה: מהרגע הראשון, יוצר המופע קירבה מחייבת לקהל, מקרין פגיעות וחמימות. "בכל מה שאני עושה, אני נותנת לאנשים אשר אני עובדת איתם להנחות אותי. "בקרפולד ומנשנגלדבר יהיה למופע Hamletmachine אופי שונה מאשר בתל אביב", מספרת צוקרמן על עבודתה על היצירה. "יש לי את היינר מולר, את שייקספיר ואת השחקנים אשר מביאים את הסיפורים שלהם. אני חייבת למצוא גישה המחברת את הכל. במופע בתמונע, גישה זו פועלת באמצעות גרטרוד אשר שוברת את הקיר הרביעי ולוקחת את הצופים איתה למסע. אני תמיד מנסה לבטל את הקיר הרביעי. עבורי, התיאטרון הוא משהו שאנשים חווים יחד. אני מסתמכת וסומכת על הקהל.

ואופליה? היא מוצאת את מקומה: בעוד שהדמויות האחרות יושבות על הבמה בכיסאות גלגלים, כפי שהיינר מולר תכנן בתמונה החמישית והאחרונה עבור אופליה, היא עומדת למעלה גבוה על הסולם ומפילה בעדינות את הפרחים, אחד אחרי השני. שלווה מוזרה עוטפת אותה ויוצאת ממנה. "אופליה לא נכנסת למים" אומרת צוקרמן. "היא נשארת ושומרת על הדופק של העולם."

איזבלה קוסטר